

VIVESIANA

Vol. I

2016

ASSOCIACIÓ D'AMICS DE LLUÍS VIVES
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. 1. 2016

Edita: Associació d'Amics de Lluís Vives – Universitat de València

C./ La Nau, 2

46003 València

URL permanent: <https://ojs.uv.es/index.php/VIVESIANA>

Consell científic

Antonio Ariño Verdú (Universitat de València, Espanya)

Francisco Calero (Universidad Nacional de Educación a Distancia, Espanya)

Karl Kohut (Katholische Universität Eichstätt-Ingolstadt, Alemanya)

Marina Mestre Zaragoza (École Normale Supérieure, Lyon, França)

Gilbert Tournoy (Katholieke Universiteit Leuven, Bèlgica)

Consell editorial

Marco Antonio Coronel (Universitat de València)

Francesc J. Hernández (Universitat de València)

Helena Rausell (Universitat de València)

VIVESIANA és una revista científica anual, que té com a objectiu la publicació d'estudis sobre Joan Lluís Vives i el Renaixement. Es publica en Open Journal System. La secció ARTICLES està sotmesa a avaluació.

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. 1. 2016

INDEX

Introducció	5-7
Obres de Vives	9-30
[<i>L. Vives in Tacito emendatio</i>]	11-13]
[<i>Esmena de Lluís Vives a Tàcit</i>]	14-15]
[<i>Enmienda de Lluís Vives a Tácito</i>]	16-17]
Fragments d'una obra perduda	
<i>Fragments of a lost work</i>	
Francesc J. Hernández	11-30
Articles	31-86
Estratègia i transcendència dels noms en els Diàlegs de Joan Lluís Vives	
<i>Strategy and transcendency of the names in the Dialogues of Juan Luis Vives</i>	
Adela Codonyer Nácher	33-43
La cabeza y el cuerpo: Teología, política y género en Luis Vives	
<i>The head and body: theology, politics and gender in Luis Vives</i>	
Pedro García Pilán	45-62
Un professor valencià exiliat recorda l'exiliat Lluís Vives	
<i>A Valencian exiled teacher remembers the exiled Lluís Vives</i>	
Josep-Vicent Garcia Raffi	63-71
[Annex. Valenciania de Vives per Julià Amo	70-71]

VIVESIANA

ISSN 2445-236X | Vol. 1. 2016

Apuntes apologéticos a *De institutione foeminae christianae* de Juan Luis Vives

Apologetic Notes to De institutione foeminae christianae of Juan Luis Vives

Raúl Francisco Sebastián Solanes

73-86

Miscel·lània

87-122

VIVES & MARCH, DRAPS. Comèdia tràgica en vuit escenes

Josep Sanz Biosca

89-122

Llibres

123-126

Vives, educador

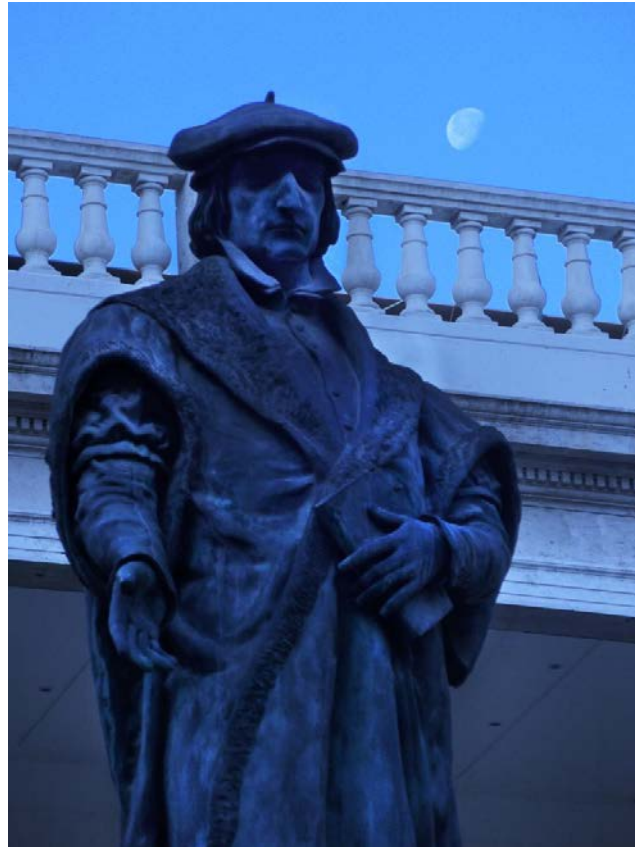
Francesc J. Hernàndez

125-126

Fotografia de contraportada

María Magdalena Ruiz

127

OBRES DE VIVES

VIVESIANA

L. VIUIS IN TACITO EMENDATIO

CAPVT XXIII.¹

IN L. Viuis epistola quadam, quæ apud me manu ipsius extat², hæc reperio, cum studiosis communicanda: *Patricij³ erant, qui à patribus illis primis⁴, quos Romulus constituit senatores, per virilem sexum descendebant. Liuius libro primo de Romulo loquens, Centum⁵ creat senatores, siue quia is numerus satis erat; siue quia soli centum⁶ erant, qui creati patres possent Patres certè⁷ ab honore patricij'que^{8, 9} eorum progenies appellati. Per virilem sexū¹⁰ dico, quoniam cum¹¹ commista sunt connubia, vt nobiles possent matrimonio coniungi¹² cum ignobilibus, filij¹³ sequebantur condicionem patris. Liuius libro quarto¹⁴, Quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius, quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. Tum & erunt patricij¹⁵ quos reges quòsue¹⁶ populus iussit¹⁷ nobiles esse. Liuius libro quarto, Cauetur ne societur sanguis. Quid hoc, si polluit nobilitatē¹⁸ istam vestram, quam pluriq.¹⁹ oriundi ex Albanis & Sabinis, nō²⁰ genere nec sanguine, sed per cooptionē²¹ in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi. | Fuerunt postea patricij²², & quos ea dignitate donarāt²³ principes Romani. Suetonius in Augusto de Octauia familia, Ea*

¹ XXIV.

² exstat

³ Patricij

⁴ primu

⁵ Cētum

⁶ centū

⁷ certe

⁸ [En Canter, la tipografia és una *q* accentuada]

⁹ patricij'que

¹⁰ sexum

¹¹ cum

¹² coniungi

¹³ filij

¹⁴ lib. 4

¹⁵ patricij

¹⁶ quosue

¹⁷ iussit

¹⁸ nobilitatem

¹⁹ plurique

²⁰ non

²¹ cooptionem

²² patricij

gens, *inquit*, à Tarq. Prisco rege inter Romanas gentes²⁴ allecta in senatū²⁵, mox à²⁶ Ser. Tullio in patricias traducta, procedente tempore²⁷ ad plebem se contulit, ac rursus²⁸ magna vi per D. Iulium²⁹ in patriciatum redijt³⁰. *Tacitus de Claudio Cæsare loquens lib. vndecimo*³¹, Ijsdem³² diebus in numerum patriciorum asciuit Cæsar vetustissimum quenque è³³ senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorū³⁴, & L. Brutus minorum gentium appellauerant: exhaustis etiā³⁵, quas dictator Cæsar lege Cassia, & princeps Augustus lege Seruia sublegêre³⁶. *Credo deesse*³⁷ *vnum versum, & sic esse legendum, Quas Romulus maiorum gentium, L. Tarquinius minorum, Brutus conscriptorum appellauerant: vt pòst*³⁸ *liquebit, cùm*³⁹ *de ordine senatorio agemus. Paulo*⁴⁰ *pòst*⁴¹ *igitur hæc adijcit*⁴²: *Senatores primùm*⁴³ *creati sunt à*⁴⁴ *Romulo centum. Tarq. Priscus alios centum addidit. Numa Tullo & Anco regibus māsērītne*⁴⁵ *is numerus, an plures fuerint paucioresue*⁴⁶, *incertum est. Livijs enim scribit, Alba à*⁴⁷ *Tullo Hostilio rege tertio deleta, primores illius ciuitatis in senatum allectos à rege Ro. | Iulios, Seruilios, Quinctios, Geganos, Curiatios, Clælios: quæ familiæ postea potentißimæ fuerunt. multis*^{48,49} *q* *honoribus functæ sunt. Sunt ergo vocati, quos Tarquinius addidit, minorū*⁵⁰ *gentium patres. Erant enim tum ex Ro. tum ex vicinis populis, vt de Octauia familia ex Suetonio diximus: ex cuius dicto liquidū*⁵¹ *est, non hos omnes minorum gentium patricos fuisse. Hunc ordinem crudelitate sua minuit Tarq. Superbus: quem*

²³ *donarant*

²⁴ *gētes*

²⁵ *senatum*

²⁶ *a*

²⁷ *tēpore*

²⁸ *rurijs*

²⁹ *Iuliū*

³⁰ *rediit*

³¹ *lib. 11*

³² *Iisdem*

³³ *e*

³⁴ *maiorum*

³⁵ *etiam*

³⁶ *sublegere*

³⁷ *de .sse*

³⁸ *post*

³⁹ *cum*

⁴⁰ *Paulo*

⁴¹ *post*

⁴² *adiicit*

⁴³ *primum*

⁴⁴ *a*

⁴⁵ *manseritne*

⁴⁶ *paucioresue*

⁴⁷ *a*

⁴⁸ [En Canter, la tipografia és una *q* accentuada]

⁴⁹ *multisque*

⁵⁰ *minorum*

⁵¹ *liquidum*

primo libertatis anno & restituit & auxcit Iunius Brutus, primus pop. Ro.⁵² consul, expleto ex veteribus familijs⁵³ antiquo numero, additis etiamnum centum alijs⁵⁴ ex equestri ordine, tum vt maius esset in rep. consilium, tum vt ordines maiore inter se caritate deuinciret, qua erat opus in noua libertate. Veteres pristina nomenclatura patres dixit, nouos conscriptos. Ita totus senatus Patres conscripti sine coniunctione vocabantur, sicut Festus Pomp. scribit. Confusa est sensim differentia illa, & vnusquisque Pater conscriptus est nominatus. Cicero in decima Philipp. Est & Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse à⁵⁵ sese. apertam curiam vidit post Cæsaris mortem. mutauit calceos. pater conscriptus⁵⁶ repente factus est.

⁵² Rom.

⁵³ familijs

⁵⁴ alijs

⁵⁵ a

⁵⁶ cōscriptus

ESMENA DE LLUÍS VIVES A TÀCIT

Els patricis eren els que procedien per via masculina d'aquells primers pares que Ròmul va establir com a Senadors. En el seu primer llibre, Livi, en parlar de Ròmul, diu que nomenà cent senadors, ja siga perquè aquest nombre era suficient; o perquè sols eren cent els que podien ser elegits senadors. Rebut el nom de "Pares" els honoraven, i a la seua descendència amb el de "patricis".¹ Per via masculina, dic, ja que quan els matrimonis es mesclaren, perquè els nobles pogueren unir-se en matrimoni amb aquells que no són de família il·lustre, els fills seguien la condició del pare. Diu Livi en el seu llibre quart: Què hi ha, doncs, de diferent en això, si un patrici pren per esposa una plebea i si un plebeu esposa una patricia? Quin dret canvia? Certament els fills segueixen el pare.² Aleshores també seran patricis els reis o aquells que el poble ordena reis i els que elegeix que foren nobles. Diu Livi en el seu llibre quart: Es prevé que no es mescle la sang. ¿Què si maculà aquella noblesa vostra que la majoria, originaris dels albans i dels sabins, teniu no per vostre llinatge ni per la vostra sang, sinó per ser admesos entre els patricis, en ser elegits pels reis, o per ordre del poble després que els reis foren expulsats de Roma?³ Després foren també patricis els que reberen aquesta dignitat dels prínceps romans. Diu Suetoni sobre la família Octàvia en el seu llibre dedicat a August: Aquest llinatge que Tarquini Prisc anomenà, entre les altres famílies romanes, per formar part del Senat, i a continuació fou dut per Servi Tul·li cap a les patricies, es lliurà a la plebs amb el pas del temps, i de nou tornà amb gran força al patriciat mitjançant la persona del divi Juli Cèsar.⁴ Tàcit en parlar sobre Claudi Cèsar en el seu llibre onzè: En aquests mateixos dies, Cèsar acollí en el nombre de patricis els més ancians del Senat, o aquells que havien estat d'il·lustres avantpassats, restant-ne ja poques famílies d'aquelles que Ròmul havia cridat entre els llinatges antics [majors] i Luci Brut entre els llinatges recents [menors]; exhaurides les que elegiren el dictador Juli Cèsar mitjançant la Llei Càssia i l'emperador August mitjançant la Llei Sèrvia.⁵ Crec que hi manca una línia, i s'ha de llegir d'aquesta forma: "als que Ròmul havia cridat entre els llinatges antics, Luci Tarquini entre els llinatges recents i Brut entre els pares conscrits": como restarà clar després, quan parlem de l'orde Senatorial. Poc després afegeix: En primer lloc, Ròmul nomenà cent senadors. Tarquini Prisc n'afegí altres cent més. No se sap si aquest nombre es mantingué durant els regnats de Numa Pompili, Tul·li Hostili i Anc Marci, o si foren més o menys. Puix Livi escrigué que el tercer dels reis, Tul·li Hostili, va destruir la ciutat d'Alba Longa, i que els principals d'aquella ciutat foren cridats pel rei de Roma per a formar part del Senat: els Julis, els Servilis, els Quincis, els Geganis, els Curiacis, els Cloelis⁶, famílies que després foren molt influents i desempenyaren molts càrrecs. Així doncs, foren anomenats "pares" aquells que Tarquini Prisc afegí de les famílies recents. Unes procedien de la ciutat de Roma, altres dels pobles veïns, com vam dir a propòsit de la família Octàvia

¹ T. Livio, *Història de Roma des de la fundació de la ciutat*, llib. I, cap. 8.

² *Ibid.*, llib. IV, cap. 4.

³ Loc. cit.

⁴ G. Suetoni, *Vida del Divi August*, 2.1.

⁵ C. Tàcit, *Annals*, llib. XI, 25.

⁶ Cf. T. Livi, *Història de Roma des de la fundació de la ciutat*, llib. I, cap. 30.

segons Suetoni. És clar per les seues paraules que no tots els procedents de les famílies recents foren patricis. Tarquini el Superb enfeblí aquesta classe social per la seua crueltat, la qual durant el primer any de llibertat va establir i acréixer Juni Brut, primer cònsul del Poble Romà, essent completat el nombre originari d'antigues famílies i, a més, essent-ne afegides d'altres cent procedents de l'orde Eqüestre, ja fóra perquè el consell fóra més ampli en temps de la República, ja fóra per unir les classes amb un afecte major, la qual cosa era necessària en el nou règim polític. Anomenà els antics pares per la nomenclatura d'antany, i als moderns "conscrits". Així, tots els membres del Senat eren anomenats "Pares conscrits" sense conjunció, com escriu Pompei Fest: Poc a poc fou desapareixent la diferència, i qualsevol Pare fou anomenat "conscrit".⁷ Diu Ciceró en la desena [tretzena] Filípica: Asini és un senador voluntari, elegit per ell mateix. Després de la mort de Cèsar, va veure la cúria oberta, es canvià el calçat i de sobte fou fet Pare conscrit.⁸

⁷ Cf. Sext Pompei Fest, *De verborum significatione*, s. v. "Adlecti". Es va fer una edició a Venècia, a cura de Johannes de Colonia et Johannes Manthen, 1474 ("Adlecti" en p. 5), que tal vegada fou la referida per Vives.

⁸ M. T. Ciceró, *Filípiques*, XIII, 28.

ENMIENDA DE LUIS VIVES A TÁCITO

Los patricios eran los que procedían por vía masculina de aquellos primeros padres que Rómulo estableció como Senadores. En su primer libro, Livio, al hablar de Rómulo, dice que nombró cien senadores, ya sea porque este número era suficiente; o porque sólo eran cien los que podían ser elegidos senadores. Recibiendo el nombre de “Padres” los honorifican, y a su descendencia con el de “patricios”.¹ Por vía masculina, digo, ya que cuando los matrimonios se mezclaron, para que los nobles pudieran unirse en matrimonio con los que no son de alta cuna, los hijos seguían la condición del padre. Dice Livio en su libro cuarto: ¿Qué hay, pues, de diferente en esto, si un patricio toma por esposa a una plebeya y si un plebeyo esposa a una patricia? ¿Qué derecho cambia? Ciertamente los hijos siguen al padre.² Entonces también serán patricios los reyes o los que el pueblo ordena reyes y los que eligió que fueran nobles. Dice Livio en su libro cuarto: Se precave que no se mezcle la sangre. ¿Qué si mancilló aquella nobleza vuestra que la mayoría, originarios de los albanos y de los sabinos, tenéis no por vuestro linaje ni por vuestra sangre, sino por ser admitidos entre los patricios, al ser elegidos por los reyes, o por orden del pueblo después de que los reyes fueran expulsados de Roma?³ Después fueron también patricios los que recibieron esa dignidad de los príncipes romanos. Dice Suetonio sobre la familia Octavia en su libro dedicado a Augusto: Este linaje que Tarquinio Prisco llamó, entre las demás familias romanas, para formar parte del Senado, y a continuación fue llevado por Servio Tulio hacia las patricias, se entregó a la plebe con el paso del tiempo, y de nuevo regresó con gran fuerza al patriciado mediante la persona del divino Julio César.⁴ Tácito al hablar sobre Claudio César en su undécimo libro: En esos mismos días, César acogió en el número de patricios a los más ancianos del Senado, o a los que habían sido de ilustres antepasados, quedando ya pocas familias de las que Rómulo había llamado entre los linajes antiguos [mayores] y Lucio Bruto entre los linajes recientes [menores]; agotadas las que eligieron el dictador Julio César mediante la Ley Casia y el emperador Augusto mediante la Ley Servia.⁵ Creo que falta una línea, y se ha de leer de esta forma: “a los que Rómulo había llamado entre los linajes antiguos, Lucio Tarquinio entre los linajes recientes y Bruto entre los padres conscriptos”: como quedará claro después, cuando hablemos del orden Senatorial. Poco después añade: En primer lugar, Rómulo nombró cien senadores. Tarquinio Prisco añadió otros cien más. No se sabe si este número se mantuvo durante los reinados de Numa Pompilio, Tulio Hostilio y Anco Marcio, o si fueron más o menos. Pues Livio escribió que el tercero de los reyes, Tulio Hostilio, destruyó la ciudad de Alba Longa, y que los principales de aquella ciudad fueron llamados por el rey de Roma para formar parte del Senado: los Julios, los Servilios, los Quincios, los Geganios, los Curiacios, los Clelios⁶, familias que después fueron muy influyentes y desempeñaron muchos cargos. Así

¹ T. Livio, *Historia de Roma desde la fundación de la ciudad*, lib. I, cap. 8.

² *Ibid.*, lib. IV, cap. 4.

³ *Loc. cit.*

⁴ G. Suetonio, *Vida del Divino Augusto*, 2.1.

⁵ C. Tácito, *Anales*, lib. XI, 25.

⁶ Cf. T. Livio, *Historia de Roma desde la fundación de la ciudad*, lib. I, cap. 30.

pues, fueron llamados “padres” los que Tarquinio Prisco añadió de las familias recientes. Unas procedían de la ciudad de Roma, otros de los pueblos vecinos, como dijimos acerca de la familia Octavia según Suetonio. Resulta claro por sus palabras que no todos los procedentes de las familias recientes fueron patricios. Tarquinio el Soberbio debilitó esta clase social por su crueldad, la que durante el primer año de libertad estableció y acrecentó Junio Bruto, primer cónsul del Pueblo Romano, siendo completado el número originario de antiguas familias y siendo además añadidas otras cien procedentes del orden Ecuestre, ya sea para que el consejo fuera más amplio en tiempos de la República, ya sea para unir a las clases con un afecto mayor, lo que era necesario en el nuevo régimen político. Llamó a los antiguos padres por la nomenclatura de antaño, y a los modernos “conscriptos”. Así, todos los miembros del Senado eran llamados “Padres conscriptos” sin conjunción, como escribe Pompeyo Festo: Poco a poco fue desapareciendo la diferencia, y cualquier Padre fue llamado “conscripto”.⁷ Dice Cicerón en la décima [decimotercera] Filípica: Asinio es un senador voluntario, elegido por sí mismo. Después de la muerte de César, vio la curia abierta, se cambió el calzado y de repente fue hecho Padre conscripto.⁸

(Trad. P. Fernández y F. Calero)

⁷ Cf. Sexto Pompeyo Festo, *De verborum significatione*, s. v. “Adlecti”. Se hizo una edición en Venecia, editada por Johannes de Colonia et Johannes Manthen, 1474 (“Adlecti” en p. 5), que tal vez fue la referida por Vives.

⁸ M. T. Cicerón, *Filípicas*, XIII, 28.

VIVESIANA

Fragments d'una obra perduda de Vives

Fragments of a lost work of Vives

Francesc J. Hernández¹

1. SIMON: EL LLIGALL FA L'EDITOR

En juliol de 1555 es va autoritzar la primera edició de les *Opera* de Joan Lluís Vives en dos volums, que foren publicats a Basilea en agost d'aquell mateix any (GONZÁLEZ et al. 1992: 208-211). Dos mesos després, el 25 d'octubre, a la ciutat de Brussel·les, Carles V abdicà del títol de duc de Borgonya en favor del seu fill, Felip, i encetà així el procés de transmissió de les regnes de l'imperi. A l'acte, l'acompanyà el seu fidel conseller i ambaixador Luis de Ávila y Zúñiga. Aquests dos fets tenen una certa relació amb Guillem (Guilielmus, Willem) Simon, que aquell any de 1555 donà un important gir a la seua vida.

El 1555, Simon, que havia nascut el 1529, va incorporar-se a la Confraria de Sant Lluç d'Anvers, que era l'organització corporativa de la qual formaven part els impressors i altres oficis artístics, sense que en el registre de l'ingrés conste cap ofici anterior. Tanmateix, sabem que disposava des del 22 de juliol d'aquell any d'un compte en la importantíssima tipografia que Christophor Plantin tenia en la ciutat (ROUZET 1975: 203, cf. VINCENT 1867: 10 ss.). A la fi d'aquell any va aconseguir l'autorització per publicar el seu primer llibre: un epistolari de Joan Lluís Vives, el primer que es va publicar.

D'aquesta manera, el 1556 va veure la llum, amb la nova marca de Simon i el seu motto «Dulcia mixta malis», el llibre: *Ioannis Lodovici Vivis Valentini Epistolarum, quæ hactenus desiderabantur, Farrago: adiectis etiam ijs, quæ in ipsius operibus extant* (obra que abreviarem com *Epistolarum Farrago*) (cf. ALBIÑANA et al. 1992: 256). Durant alguns anys, Simon fou més bé llibreter o editor d'obres que s'imprimien a tipografies d'Anvers, com ara la de Hans de Laet (ROUZET 1975: 115-116) o l'esmentada de Plantin. Aquest va tindre anotat un deute de Simon des del 1569 i el 1573 el va inscriure als seus llibres de comptes com impressor. En gener de 1579, Plantin tancà el compte que tenia obert Simon, el que ens fa pensar que, tal vegada, havia mort. En poc més de dues dècades, Simon va

¹ Universitat de València. francesc.j.hernandez@uv.es . Aquest text, que acompanya l'obra trobada de Joan Lluís Vives, està en procés d'edició per la Institució Alfons el Magnànim.

publicar unes vint obres d'autors com ara el poeta i eclesiàstic Adrien du Hecquet, l'humanista catòlic Matthias Bredenbach i, sobretot, del metge Levinus Lemnius, així com també una Gramàtica Castellana i un almanac.

Cal parar esment a la composició que fa Simon de l'epistolari de Vives. *Epistolarum Farrago* es divideix en dues parts. La segona (pp. 45v-103r) arreplega una sèrie de vint-i-una cartes de Vives, denou de les quals estaven adreçades a Erasme de Rotterdam. Vint d'aquestes cartes havien estat publicada a l'edició esmentada de les *Opera* de 1555 (vol. II, pp. 960-978).

La primera part de l'epistolari (pp. 4r-44v) es compon de trenta-nou cartes inèdites adreçades a 31 destinataris i a un amic seu no identificat (una breu epístola de 9 línies en la p. 36r), que no presenten cap ordenació. Ha estat suggerit una cert ordre per la importància del destinatari (JIMÉNEZ 1978: 78 ss.), però aquest criteri no sembla predominant. Per exemple, les epístoles al Senyor de Praets (JIMÉNEZ 1978: 551-552 i 553) ocupen la segona i l'última posició o les adreçades a Honorat Joan són la 6a i la 25a (JIMÉNEZ 1978: 558-559 i 554-557). Amb les datacions de l'Epistolari de Jiménez (1978), la distribució de les cartes per anys seria: 1523 (5), 1523/24 (2), 1524 (1), 1524/25 (1), 1525 (1), 1526 (2), 1527 (1), 1527 (3), 1528 (3), 1528/30 (1), 1529 (3), 1530 (1), 1531 (6) i posterior a 1531 (3). Hi ha 8 epístoles que Jiménez (1978) no pot datar, més enllà de l'obvietat que estan redactades abans de la mort de Vives el 1540.

Naturalment, l'editor Simon no disposava de coneixements suficients per intentar ordenar les epístoles, i potser tampoc no li importava, perquè el sentit d'aquest tipus d'epistolari era fonamentalment instructiu. Aquestes compilacions servien com a models de redacció, com ho acredita el fet que, poc després de l'edició de l'*Epistolarum Farrago*, Simon Verepaeus va preparar una obra per a estudiants, dividida en tres llibres, que incloïen una selecció de fragments de les cartes de Vives (TOURNOY 1998). Aquesta obra, *Epistolae selectiores Ioannis Ludovici Vitis Valentini*, es publicà també a Anvers en 1572 i fou reeditada en 1587.

Simon dedicà la que sembla fou la seua primera obra com a editor a l'esmentat Luis de Ávila y Zúñiga, conseller molt pròxim a Carles V. Vincent (1867: 16) atribueix a Simon una edició del *Catecismo cristiano* de Constantino Ponce de León, el qual, com a capellà reial, també acompanyà a l'emperador en els seus viatges pel nord d'Europa a meitat dels anys cinquanta, abans de ser processat com a herege (BATAILLON 1979: 522 ss.). Sembla coherent amb la dedicatòria a Ávila y Zúñiga, encara que no hem localitzat l'edició.

En la epístola nuncupatòria d'*Epistolarum Farrago* (pp. 2r-3v), Simon afirmà que disposava també d'un manuscrit de Vives, que anomenà "*Descriptio tempo rum ac rerū Po.R.*", és a dir, descripció del temps i les coses del poble romà, que abreviarem a partir d'ara *Descriptio*.

Ego haud cunctatus accingor, praecipue cum paulo post, eadem manu scripta mihi offerretur eiusdem auctoris Descriptio tempo rum ac rerū Po.R. (p. 3r)

Per tant, sembla que Simon va procedir de la manera següent: primer aconseguí un lligall de textos de Vives, tal vegada dispers arran la mort de la seua dona, Margarida Valldaura, en 1552. Aquest lligall, en definitiva, inauguraria la seua carrera d'editor. Després, ordenà les epístoles amb una mera pretensió comercial i es disposà a editar-les. En aquell mateix

temps, començà a circular l'edició de les *Opera* de Basilea, la qual cosa representaria, per a l'editor d'Anvers, una felicitat coincidència. Aleshores Simon afegí una segona part al seu projecte de llibre, amb vint-i-una epístoles més, i presentà l'obra per ser autoritzada.

Els esdeveniments hagueren d'anar amb rapidesa perquè no va afegir altres cartes que també estaven en l'edició de les *Opera*, però no en el capítol d'epistolari, sinó intercalades al text, com ara les epístoles nuncupatòries de Vives per a diverses obres publicades en vida seua, i que certament estaven adreçades a persones importants, com ara: Felip II (vol. I, p. 12), el bisbe Francisco de Bobadilla (pp. 84-85), Ferran, arxiduc d'Àustria (vol. I, pp. 179-180), Joan III de Portugal (vol. I, pp. 312-323), el bisbe de Lincoln (vol. II, pp. 932-933), el papa Adrià VI (vol. II, pp. 934-939), Francesc I (vol. II, pp. 939-941) o Enric VII (vol. II, pp. 941-947). Afegides les epístoles de l'edició de Basilea al seu llibre projectat, a Simon només li mancava incriure's en la confraria i obrir un compte en la tipografia de Plantin i començar a imprimir.

Mostrarem com alguns fragments del manuscrit que posseïa Simon foren incorporats per Willem Canter a una obra que publicà en 1571.

2. CANTER: LA CLEPSIDRA I LES LLETRES

En el setè volum del *Catalogus Librorum*, elaborat pel bibliòfil Joaquín Gómez de la Cortina, trobem una síntesi de la biografia de Guilielmus Canterius o Willem Canter, una persona en la qual el bibliòfil veuria reflexada la seua passió pels llibres. Aquest passatge de la síntesi biogràfica dona compte adequadament del peculiar taranna de Canter:

Canter era hombre sin ambición, y sin otra pasión que la del estudio. Así es que no quiso recibir el grado de Doctor en ninguna Universidad, á pesar de que era un gran Jurisconsulto, para evitar de este modo los compromisos de aceptar ningun empleo ó cargo público que pudiera distraerle de su propósito único y exclusivo, que era el cultivo de las letras. Por esa misma razon tampoco quiso casarse, temiendo las distracciones que naturalmente habian de causarle su esposa y sus hijos. Preocupado con esta idea, nunca tuvo relaciones con mujer alguna. ¿Qué mas? Hasta la amistad le parecía peligrosa y ocasionada á perder el tiempo, y por eso era enemigo capital de los convites y de las tertulias; y cuando por una rara excepcion admitia visitas, era solo la de algun sabio. Distribuia las horas del dia con la mayor exactitud para sus estudios, y jamás las alterba; por lo cual siempre tenia sobre la mesa un reloj de agua. (GÓMEZ DE LA CORTINA 1860: 24-25)

Aquesta persona obsessionada pel coneixement va nàixer a Utrecht en 1542. Cursà estudis a la seua ciutat i al Col·legi Trilingüe de Lovaina. Fins a 1562 continuà la seua instrucció a París. Als anys següents va passar un temps a Basilea, amb visites a Utrecht i Lovaina. Probablement durant la seua estada a Basilea, la tipografia de Joannem Oporinum d'aquella ciutat publicà la seua primera obra: *Novarvm Lectionvm Libri Quatvor* (1564). Aquesta obra pertany al gènere del florilegi o la *polianthea*, és a dir, llibres compostats d'una antologia de passatges i comentaris de múltiples autors que, amb un bon índex, permetien un accés ràpid al "jardí" del coneixement. Així, els quatre llibres de *Novarvm Lectionvm* arrebegaven vuitanta textos breus.

L'editor hagué de quedar satisfet amb l'obra perquè un parell d'anys després les premses d'Oporinum produïren una segona edició ampliada a set llibres: *Novarum lectionum libri*

septem. Aquell any de 1566, Canter també publicà a Basilea opuscles sobre escriptors grecs: Homer, Pitàgores i Licofró.

El 1567, Canter va fer un viatge per Itàlia i, en tornar, s'instal·là a Lovaina, on continuà la seua obsessiva dedicació al coneixement. La novetat important fou que començà a publicar les seues obres en la tipografia, ja esmentada, de Plantin a Anvers. A més d'altres llibres, el 1571 va veure la llum la tercera edició ampliada ja a vuit llibres del seu repertori de fragments, ara titulat *Novarum lectionum libri octo*. Els vuitanta capítols de la primera edició s'havien quasi triplicat; la tercera comptava dos-cents set capítols. Entre les noves aportacions, tal vegada estimulat pel seu viatge a Itàlia, Canter va incloure un capítol breu (pp. 139-141), el 24é del llibre 2n, que no es trobava ni en la primera edició (amb quatre llibres), ni en la segona (amb set), amb el títol: “L. Viuis in Tacito emendatio”, que s'obri amb aquestes paraules:

“In L. Viuis epistola quadam, quæ apud me manu ipsius extat, hæc reperio, cum studiosis communicanda...”

El text copiat de Vives es compon de passatges originals seus (amb lletra cursiva) i cinc cites: dos de Titus Livi, una de Suetoni, una de Tàcit i una de Ciceró (amb lletra recta). Vives cita freqüentment aquests autors i, fins i tot, els llibres citats en el fragment, però no hem trobat cap coincidència literal del text copiat per Canter amb altres passatges de les obres del valencià.

Pel seu contingut, el fragment s'adequa a allò que hipotèticament hauria de contenir la *Descriptio*. No es pot entendre l'afirmació de Canter de què es tracta d'una epístola en el sentit que el fragment procedesca d'una carta personal de Vives. Un repàs de l'Epistolari (JIMÉNEZ 1979) fa paleses les diferències d'estil amb el fragment copiat per Canter, que queden clares si atenem el criteri de com són citats els autors clàssics esmentats.

En l'Epistolari hi ha 23 epístoles de Vives en les quals hi ha 52 esments explícits a Ciceró (39), Livi (5), Suetoni (3) i Tàcit (5). Aquestes epístoles estan redactades en el període 1514-1538, és a dir, el mateix en el qual tenim cartes datades de Vives. Doncs bé, només en un cas fa esment d'una obra d'aquests autors i en cap cas hi ha indicació del llibre o el capítol en el qual es trobe allò que està referint. Com hem dit, en el fragment hi ha cinc cites literals, amb indicació detallada de la font.

Hi ha diverses raons per les quals, encara que no es tracte d'una carta personal, Canter podia dir-li “epístola” al fragment que copia. En primer lloc, la *Descriptio* podria tindre la forma d'una epístola, com és el cas en moltes altres obres de Vives. En segon lloc, la *Descriptio* havia arribat a mans de Simon en un lligall d'epístoles, encara que no podia ser una carta breu o habitual, perquè de ser-ho haguera estat inclosa en l'*Epistolarum Farrago*. En tercer lloc, si la nostra interpretació és correcta, el manuscrit arribà a Canter de les mans de Simon que seria conegut a Anvers, precisament, com l'editor de les epístoles de Vives.

Podem suposar que, en tornar d'Itàlia, Canter viatjà a Anvers per tal d'establir els contractes amb el que seria el seu editor, Plantin, és a dir, entre 1567 i 1571, i també per participar en el gran projecte del “príncep” dels editors d'Anvers (VINCENT 1867): la Bíblia políglota, que aparegué en 1568-1572 (BROWN ed., 2011: 236), tot just el mateix període en el qual Simon farà un encàrrec no pagat a Plantin (1569).

Com no s'hauria d'interessar l'obsessiu de Canter, tornat d'Itàlia i embarcat en multiplicar la dimensió de la seua obra *Novarum lectionum*, en aquell manuscrit de Vives que Simon deia posseir en el seu llibre de 1556?

Canter morí en 1575, a l'edat de 32 anys, exhaurit pel seu treball intel·lectual.

3. EL TEMPS ESBORRA EL RASTRE (GRUTERUS, LIPSIUS, ROSINUS I HOFFMAN)

Hi ha dues raons per les quals els fragments de la *Descriptio* copiats per Canter han estat ignorats fins avui. La primera és que els comentaris que se'n feren del fragment poc a poc esborraren el rastre del manuscrit amb l'obra perduda de Vives. La segona raó és la confusió de la *Descriptio* amb una obra molt rara. Explicarem en aquest epígraf la primera raó, tot seguint el rastre de les citacions, i deixarem la segona per a l'epígraf següent.

Gruterus

Janus Gruterus (Jan de Gruytère) va nèixer a Anvers en 1560. Va estudiar a Cambridge i Leiden. Des de l'any 1586 fou professor a les universitats de Wittenberg, Rostock i, des de 1592, Heidelberg, on fou nomenat bibliotecari el 1602.

A Heidelberg estant, Gruterus composà una obra de l'estil, ja esmentat, del florilegi: *Lampax, sive fax artium liberalium*, que fou editada en la tipografia de Ioan Rhodius a Frankfurt a partir de l'any 1601. En aquesta obra, Gruterus copià literalment el text de Canter, mort un quart de segle abans. Així, el 1604, aparegué el volum III de la seua obra, en les pàgines 563 i 564 del qual trobem la reproducció del capítol XXIV del llibre II de l'obra de Canter, amb els fragments de la *Descriptio* de Vives. Entre les dos versions no hi ha més diferència que algunes variants ortogràfiques menors ("Patricii" per "Patricij", "centū" per "centum", etc.)

Lampax, sive fax artium liberalium tingué edicions posteriors. Gruterus també publicà altres florilegis, com ara: *Loci communes sive Florilegium rerum, et materiarum ex auctoribus vetustis*, en 3 volums (1612-1613) i *Florilegii magni, seu Polyanthee...* (1624), publicades a Estrasburg per Lazarus Zetznerus. L'última fou reeditada a Venècia en 1625 (Cf. LÓPEZ 2000: 202). Aquest llibre es presenten no com a una antologia de textos, sinó més bé com un diccionari, amb entrades ordenades alfabèticament.

La difusió dels primers florilegis de Gruterus, els que presentaven la forma d'una antologia de textos, s'enfrontà a dues dificultats. En primer lloc, com que eren compilacions de diversos autors, l'obra era particularment sensible a estar inclosa a l'Índex de llibres prohibits per l'església catòlica. En el cas de *Lampax, sive fax artium liberalium*, incloïa passatges d'Hadrianus Junius, que exigien que el llibre fóra expurgat o anotat. També el *Corpus inscriptionum* de Gruterus fou inclòs a l'Índex. Aquests llibres esdevingueren "perillosos en els països catòlics" (MESTRE 2001: 107). Amb tot, la referència de Gruterus a l'epístola de Vives (manllevada de Canter) fou citada per dos autors posteriors: Justus

Lipsius i Joannes Rosinus. En els dos casos trobem la cita incorporada en les reedicions d'obres seues.

Lipsius

El filòleg flamenc Justus Lipsius, nascut el 1547, va preparar la primera edició crítica de l'obra de Tàcit, que es va publicar el 1574 i fou reeditada freqüentment (als anys 1581, 1585, 1588, etc.). En alguna de les reedicions fetes abans de la seua mort en 1606, afegí la referència al text de Vives que Gruterus havia publicat en 1604.

En l'edició de les *Opera* de Tàcit de 1606 podem llegir en els comentaris al llibre XI dels *Annals* el següent:

Lud. Vives tamen, patrum æuo doctrinâ celebri, verbis aliquot insertis hic legebat: Romulus maiorum gentium, L. Tarquinius minorum, Brutus conscriptorum appellauerant cuius epistolam eâ super re publicauit amicus meus dum vixit G. Canterus in Nouis suis.

(ed. 1606, p. 153)

Aquesta anotació es va repetir en la reedició de 1673 (p. 677) i en altres de posteriors.

El context en el qual Lipsius cita Vives és, segons Bataillon, el d'un "empobrecimiento fatal del recuerdo de Erasmo". Quan citen al de Rotterdam, ho fan "con una frialdad más o menos hostil" (BATAILLON 1979: 773). Si el neoestoïcisme de Lipsius prenia distància amb Erasme, no podem sorprendre-nos que les referències a Vives foren tan succintes.

Rosinus

El 1583, es publicà a Basilea el llibre *Romanorum antiquitatum libri decem*, de Joannes Rosinus (Johann Roszfeld) (cf. RABASA et al. 2012: 254-256) . El 1613 es va fer una reedició ampliada a París, a la tipografia de Joannes Le Bovc, amb el nou títol: *Antiquitatum Romanarum Corpus Absolutissimum*. En aquesta obra es pot llegir una referència al text de Vives que estem comentant i a la compilació de Gruterus, que no havia estat publicada quan aparegué la primera edició del llibre de Rosinus. El text (p. 530 F) és:

Paucis iam reliquis familiarum quas Romulus maiorum gentium, L. Tarquinius minorum, Brutus Conscriptorum appellauerant. Sic enim legendum hunc locum monuerunt Ludouicus Viues, Guillelmus Canterus, & nouissime Iustus Lipsius. Alij aliter sentiunt, quorum opiniones hic recenseri non est necesse.

L'obra fou reeditada novament el 1619 (el fragment citat en p. 1096 C).

Vegeu com el rastre s'esborra paulatinament: Lipsius parla d'una epístola, però el lector ja no sap si es tracta d'una epístola publicada o inèdita, o si es refereix a una obra amb forma epistolar. En el cas de Rosinus ja s'ha perdut la referència a l'epístola; es tracta d'un passatge de Vives, Canterus i Lipsius. En breu, caurà la referència a Vives.

Hofmann

A la fi del segle XVII, la referència a la carta de Vives s'ha esborrat. En el *Lexicon Universale*, que Johann Jacob Hofmann publicà a Leiden l'any 1698, podem llegir el següent text en l'entrada *Conscriptorum* del vocabulari [Edició digital: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/hofmann.html>]:

De iisdem Ioh. Rosinus ita disserit, Antiqq. Rom l. 7. c. 5. Patritios maiorum gentium dictos fuisse ducentos Senatores a Romulo primum lectos, eorumque progeniem, dubium non est. Eos vero, quia Tarquinio Prisco ex plebeis in Patriciorum ordinem allecti, deinde Patrum numero adscripti fuerunt, Patricios minorum gentium appellatos, testis est Livius. Allectos autem in Senatum a L. Iunio Bruto et P. Valerio Poplicosa primis Consulib. post pulsos Reges, Patres Conscriptos vocitatos esse, Livius et Plutarchus docent. Adde his Corn. Tacit. l. 11. Annal. c. 25. ubi ait: Iisdem diebus in numerum Patriciorum ascivit Caesar vetustissimum quemque e Senatu, aut quibus clari parentes fuerant. Paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum gentium, L. Tarquinius minorum, Brutus Conscriptorum appellaverunt. Qui ex Conscriptis hisce Patribus ortum traxere, Patritii quoque vocabantur, qui honor primum legitimus erat, et dignitati uniuscuiusque sive generi convenicus, at temporibus Constantini Principis coepit Patritiatus culmen concedi iis, quos dignos censuissent Imperatores. Thom. Dempst. in Rosini retro laudatum caput.

Podem veure com la frase de Vives acabà sent atribuït a Rosinus. El rastre s'ha esborrat.

4. L'EMBOLIC DE WARSENI

La segona raó per la qual han estat ignorats els fragments de la *Descriptio* copiats per Canter és la confusió de la *Descriptio* amb una obra de nom molt semblant.

En setembre de 1534 es publicà a Lovaina el llibre:

Ioannis VVarsenii Hviensis epitome, sive compe[n]diaria descriptio te[m]porum, & rerum a populo Romano domi forisq[ue] gestarum ab vrbe condita vsq[ue] ad natum Christum, : candidatis rerum Priscarum egregie vsui futura ad clarissimum adolescente[m] D. Dominum Philippum a Marcka Illustrissimi D. Domini Cardinalis Leodien[sis] ex fratre nepotem. Ex Officina Rutgeri Rescij.

Vincent (1867: 26) informa d'una reedició feta en 1554 en les premses de Pierre Colonaeus de Lovaina.

L'epístola nuncupatòria del llibre de Warseni ofereix algunes, certament poques, indicacions sobre l'autor: ha nascut a Huy, prop de Lieja, és clergue i diu estar al servei de l'arquebisbe Felip de la Marck, del qual ha rebut mecenatge i a qui dedicà l'obra (GONZÁLEZ et al. 1992: 226). Aquest Felip fou nebot del cardenal Erard de la Marck, qui fou nomenat arquebisbe de València en març de 1520, però no hi va prendre possessió, i al qual Vives li va remetre càlids elogis de la ciutat (JIMÉNEZ 1979: 166-168). G. Desdevises du Dezert (1905) va identificar Warseni amb Jean van der Waren de Malines i Henry de Vocht (1954: 116) troba relació entre Warseni i el professorat del Col·legi Trilingüe.

En 1551 es publicà a la tipografia d'Oporinus de Basilea el repertòri bibliogràfic *Elenchus scriptorum omnium...* de C. Lycosthenes. Pel que fa a Vives, segueix fonamental el que havia dit C. Gester (*Bibliotheca Universalis*, Zurich: Ch. Froshoverus, 1545), però, pel que fa al

nostre tema, incorpora dues afirmacions notables: afirma que Warsani és un pseudònim darrere del qual està Vives i diu que es desitja un *Farrago Epistolarum* de Vives. Literalment:

Item de scriptionem temporum & rerum Romanarum Sub Ioannis Vuarsenij nomine Louanij editam, paucis mutatis, anno 1534. Libelum de charitate Dei & proximi, nondum editum. Deseideratur etiam Farrago Episto Larum wius.

(p. 580, GONZÁLEZ et al. 1992: 286-288, cit. segons facsímil p. 288)

No hi ha cap coincidència literal entre les frases que anys després copiaria Canter i que comentem ací i el llibre de Warseni. Aleshores, en què fonamenta Lycosthenes la seua afirmació? No ho sabem. Ara bé, l'assumpte en el nostre text no és discutir l'encert o l'error de l'afirmació del bibliògraf, és a dir, si va existir realment Warsani o era un pseudònim de Vives, sinó l'efecte de l'afirmació de Lycosthenes va tindre sobre la divulgació de la *Descriptio*. I en aquest punt farem dues consideracions: en primer lloc, una suposició sobre Simon (en aquest epígraf) i, en segon lloc, una descripció del recorregut de l'afirmació, amb el detall de la recepció per part dels Maians (en l'epígraf següent).

Tornem al principi d'aquest text i el projecte de G. Simon d'editar un epistolari de Vives en les premses de Plantin. Disposava d'un lligall amb unes epístoles i, al menys, un manuscrit amb comentaris i cites de Livi, Suetoni, Tàcit i Ciceró. Suposem que, per assegurar-se del interès del projecte que, com hem comentat, encetà la seua trajectòria d'editor, va consultar el repertori bibliogràfic de Lycosthenes, publicat el 1551. En el paràgraf citat adés troba:

- 1) L'interès per un epistolari de Vives i un eventual títol.
- 2) L'afirmació que Vives hauria publicat amb pseudònim una obra amb el mateix tema que el manuscrit de la *Descriptio*.

Podem suposar, per tant, que Simon procedí exactament així: anomenà l'epistolari amb el títol proposat per Lycosthenes i es va referir al manuscrit de Vives que posseïa amb un nom molt semblant al llibre de Warseni. Tant se val si Simon va consultar el llibre, que havia estat reeditat a Lovaina en 1554, com si no, perquè de fet ell no afirma exactament disposar del manuscrit del llibre de Warseni, sino d'un manuscrit amb una *Descriptio*.

S'explica així també que Canter (i seguint-lo Gruterus i els altres) no relacionen en cap moment el text que copien de Vives amb el llibre de Warseni.

5. ELS MAIANS

Valerio Andrés Taxandro, en la seua obra *Clarorum Hispania Scriptorum* (1607), un repertori bibliogràfic dels autors hispànics que havien publicat llibres en latín, va seguir el camí de Lycosthenes, manté l'atribució a Vives de l'obra de Warseni, incorpora l'*Epistolarum Farrago*, la selecció epistolar de Verepaeus i afegeix l'edició de Basilea de les obres de Vives (p. 68):

Descriptionem temporum et rerum Romanarum sub Ioannis Warseij nomine, Louanij editam, paucis mutatis, 1534.

Eiusdem Ludouici Viuetis (vt semper Erasmus eius æqualis nominabat) *Farrago Epistolarum*. Antuerpiæ Gulielmi, in 8.

Epistola item *selectiores*, opera Simonis Verrepæi. Antuerpiæ, 1577.

La identificació de Taxandro (i abans d'ell de Lycosthenes) entre l'obra de Warseni i el manuscrit de Vives fou acceptada per Gregori Maians. En la seua edició de *Joannis Ludouici Vivis Valentini Opera Omnia*, tom I, p. 124, diu:

Anno M. D. XXXIV. edita fuit Lovanii *Descriptio Temporum et Rerum Romanorum* Joannis Ludouici Vivis sub Joannis Warsenii nomine paucis immutatis, quam ei tribuit Valerius Andreas Taxander in *Catalogo Clarorum Scriptorum Hispania*: Guilielmus Simon, typographus Antuerpiensis, in epistola nuncupatoria viro nobilissimo Ludovico ab Avila, et Stunnica, præfixa Farragini Epistolarum Vivianarum editæ anno 1556. Ait: *Ego haud cunctatus accingor, præcipue cum paullo post eadem manu scripta mihi offerretur ejusdem auctoris Descriptio Temporum, ac rerum Pop. Rom.*

Maians incorre realment en una contradicció: accepta la identificació de Taxandro, però no inclou el llibre de Warseni, que creu de Vives, en la seua edició de les *Opera Omnia*.

Probablement, Maians no va tindre contacte amb el llibre de Warseni. A principis del segle XX, Bonilla y San Martín va escriure en *Luis Vives y la Filosofía del Renacimiento*:

Si existe, es obra rarísima. No la hay en ninguna de las bibliotecas españolas que hemos registrado. Tampoco existe en el Museo Británico, ni en la Bibliothèque Nationale de París. (BONILLA 1929 III: 219)

En acceptar l'afirmació de Taxandro i, probablement, no poder accedir al llibre de Warseni, no va relacionar els dos textos fonamentals, que disposava en còpia fet possiblement pel seu germà Josep Antoni: la carta nuncupatòria de Simon i els fragments copiats per Canter.

Disposem d'un quadern en el qual Josep Antoni Maians va copiar l'epístola nuncupatòria i les cartes de la primera part de l'*Epistolarium Farrago* editat per Simon (la segona, no hi calia, perquè copiava l'edició de Basilea). El quadern es troba en la Biblioteca Provincial Franciscana de València (en procés de trasllat al convent de Sant Esperit), signatura 43-f-6 (descriu en GONZÁLEZ et al. 1992: 259; facsímil en p. 258, cit. també en MORENO 2006: 638). En la p. 3 del quadern es troba la còpia del fragment de la carta nuncupatòria de Simon explicant que disposa del manuscrit de la *Descriptio*.

I també disposem d'una còpia, probablement de Joan Antoni Maians, del text de Gruterus amb els fragments de Vives que es troba en l'última fulla abans de les guardes, d'un volum enquadernat en pergamí amb el títol *Apuntamiento para la Vida de Juan Luis Vives. Tomo 1*, que es conserva en la Biblioteca del Arxiu Hispano Maiansià del Col·legi del Corpus Christi de València (signatura 245). El volum és, com diu González (et al. 1992: 293), una "verdadera miscelánea de «apuntamientos», amb lletra de Gregori Maians i diverses indicacions del seu germà Joan Antoni. En la pàgina CCCXVII la lletra canvia, la tinta es fa més clara, i es copia amb una grafia atapeïda el text de Gruterus amb els fragments de Vives. El text continua per darrere, encara que, en estar la fulla enquadernada per la part exterior, queden invertides en ordre les dues meitats del text. Al final del text hi ha la

referència. Al principi, en el cantó superior dret, una mà, probablement la de Gregori Maians, ha afegit “Canteri”.

Podem deduir que Gregori Maians, encara que va tindre notícia dels fragments copiats per Canter i per Gruterus de Vives, ni els va introduir en les *Opera Omnia* com a epístola, ni els va vincular el manuscrit del qual parlava Simon, i que ell mantenia que era el llibre de Warseni.

6. CONCLUSIÓ

S’ha explicat com ha segut possible que Canter copiara el manuscrit de Vives que posseïa Simon, per altra banda decidí en la seua vida. I quines són les raons per les quals no s’han identificat fins ara els fragments copiats amb la *Descriptio* de Vives. D’una banda, l’al·lusió a una “epístola” va confondre aquells autors que, interessats per Tàcit i la història romana, es referiren al text després que Gruterus copiara el que havia publicat Canter, concretament Lipsius i Rosinus. Poc després, com es pot veure en la cita de Hofmann, desaparegué la referència a Vives en allò que havia copiat Canter. A més, altres factors, com ara els conflictes religiosos, entrebancaren la difusió dels florilegis.

Per altra banda, l’atribució infundada de Lycosthenes i de Taxandro, acceptada no sense contradiccions per Maians, deixà la *Descriptio* en un, diguem-ne, limbe hermenèutic: no hi havia fonament per descartar l’atribució, ni tampoc base per acceptar-la incondicionalment, tot considerant que l’obra de Warseni era raríssima i no hi havia més referències en els textos de Vives.

Malgrat que Maians disposava dels elements per vincular la referència de Simon i els fragments de Canter, no ho va fer. Tampoc ho va fer A. J. Namèche, quan, en la primera meitat del segle XIX, fa un repàs exhaustiu de *La vie et les écrits de Jean-Louis Vivès*, no percep cap relació entre la *Descriptio*, que ell considera una obra falsament atribuïda a Vives, i els fragments copiats per Canter i Gruterus, que ell també afegeix a la relació d’obres problemàtiques (NAMÈCHE 1841: 118-119). A partir d’ací, el fragment de Canter ha estat més bé ignorat, enfosquit també per la dedicació de la crítica a la qüestió de la relació entre Vives i Warseni.

Esperem haver demostrat la proximitat entre Simon i Canter, i com els objectius que animaren ambdós han permès salvar alguns fragments d’un manuscrit amb una obra perduda de Vives. També, les circumstàncies per les quals no s’ha fet palesa fins ara aquesta relació. En identificar fragments d’una obra perduda de Vives podem mantindre l’esperança que algun dia, si el manuscrit encara existeix, pugui ser identificat i publicat convenientment.

BIBLIOGRAFIA

- ALBIÑANA, Salvador, et al. (1992): *Vives. Edicions prínceps*. València: Universitat de València.
- BATAILLON, Marcel (1979): *Erasmus y España*. Madrid: Fondo de cultura económica.
- BONILLA Y SAN MARTÍN, Adolfo (1929): *Luis Vives y la Filosofía del Renacimiento*. Madrid: Nueva Biblioteca Filosófica. 3 vols.
- BROWN, Virginia (ed.) (2011): *Catalogus Translationum et Commentarium: Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries. Annotated Lists and Guides. Vol. IX*. Washington DC: The Catholic University of America Press.
- DE VOCHT, Henry (1954): *History of the Foundation and the Rise of the Collegium Trilingue Lovaniense, 1517-1550*, volum 12, Bibliothèque de l'Université, Bureaux de Recueil.
- DESDEVICES du DEZERT, G. (1905): "Luis Vives, d'après un ouvrage récent", en *Revue hispanique: recueil consacré à l'étude des langues, des littératures et de l'histoire des pays castillans, catalans et portugais*, tom XII, núm. 42, pp. 373-412.
- GÓMEZ DE LA CORTINA, Joachim (1860): *Catalogus Librorum*, vol. VII. Madrid: ed. Eusebio Aguado.
- GONZÁLEZ, Enrique et al. (1992): *Vives. Edicions Príncipeps*. València: Universitat de València; Generalitat Valenciana.
- JIMÉNEZ, José (1978): *Epistolario de Juan Luis Vives*. Madrid: Editora Nacional.
- LÓPEZ, Sagrario (2000): "Polianteas y otros repertorios de utilidad para la edición de textos del Siglo de Oro", *La Perinola: revista de investigación quevediana*, núm. 4, pp. 191-207.
- MESTRE, Antonio: "La sala de los libros prohibidos en las bibliotecas universitarias", en: *Ratio Studiorum. Una llibreria jesuïta a la Universitat de València*. Catàleg. Universitat de València, 2001, pp. 105 ss.
- MORENO, Valentín (2006): *La recepción hispana de Juan Luis Vives*. València: Generalitat Valenciana.
- NAMÈCHE, A. J. (1841): "La vie et les écrits de Jean-Louis Vivès", en *Mémoires Couronnés par l'Académie Royale des Sciences et Belles-Lettres de Bruxelles*, Tome XV, Première partie, 1840-1841. Bruxelles: M. Hayez, pp. 1-127 (cada memòria té numeració autònoma).
- RABASA, José et al. (ed.) (2012): *The Oxford History of Historical Writings*, vol. III: 1400-1800. Oxford University Press.
- ROUZET, Anne (1975): *Dictionnaire des imprimeurs, libraires et éditeurs belges des XVe et XVIe siècles dans les limites géographiques de la Belgique actuelle*. Nieuwkoop: B. de Graaf.
- TÀCIT (1821): *C. Cornelii Taciti opera omnia*, vol. II, Londres: A. J. Valpy.
- TOURNOY, Gilbert (1998): "De brieven van Juan Luis Vives uitgegeven door Simon Verepaeus", en Coppens C., Hendrickx F., Hermans J. (eds.): *E Codicibus*

Fotografia: Maria Magdalena Ruiz Brox